

Форманюк Тетяна Миколаївна

завідувач
сектору документально-речових фондів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
tananeborak@gmail.com

Безпалько Владислав Вікторович

науковий співробітник
сектору документально-речових фондів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
podebrad2016@gmail.com

Tetiana M. Formaniuk

Head of the Sector of Documentary and Objects Funds,
The National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

Vladyslav V. Bezpalko

Research fellow,
Sector of documentary and objects funds,
The National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

ТВОРИ ХУДОЖНИКА О. Ю. РОКАЧЕВСЬКОГО З КОЛЕКЦІЇ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

THE ARTIST OPANAS ROKACHEVSKYI'S WORKS FROM THE COLLECTION OF FINE ARTS OF THE NATIONAL MUSEUM OF UKRAINIAN HISTORY

Анотація

У статті атрибутовано та введено до наукового обігу картини відомого художника академічного напрямку О. Ю. Рокачевського з фондів Національного музею історії України, а також висвітлено нові факти з його біографії. З'ясовано, що на одному з неатрибутованих портретів із колекції образотворчого мистецтва музею зображено купця першої гільдії та почесного громадянина Києва М. П. Дегтярьова. Завдяки виявленому підпису на художньому полотні встановлено авторство О. Рокачевського. За його ж підписом у зібранні зберігається пейзаж. Вперше опубліковано зображення цих творів живопису. Також на основі віднайдених архівних джерел висвітлено невідомі сторінки київського періоду діяльності художника, зокрема як учителя живопису, рисунку та літографії.

Ключові слова: Національний музей історії України, художник О. Ю. Рокачевський, М. П. Дегтярьов, Київ, Лаврська художня школа, академічний живопис, портрет, пейзаж, атрибуція.

Summary

In the article, Opanas Rokachevskyi's paintings from the funds of the National Museum of Ukrainian History are attributed and introduced. New facts of the artist's biography are illucidated. One of the non-attributed portraits of the fine arts collection of the museum is brought to light, representing the merchant of the First Guild and Honorable Citizen of Kyiv, Mykhailo Dehtiariov. Due to the revealed signature on the painting, the authorship of the known artist of academical movement Opanas Rokachevsky is established. Another landscape scene with his signature is also stored in the collection. The images of these works are published for the first time. On the basis of the found archival sources, the unknown episodes of the artist's "Kyivan" period activity, in particular as a teacher of painting, drawing, and lithography, are also demonstrated.

Key words: the National Museum of Ukrainian History, artist Opanas Rokachevskyi, Mykhailo Dehtiariov, Lavra Art School, academic painting, portrait, landscape, attribution.

Нещодавно при обстеженні фонду образотворчого мистецтва Національного музею історії України (далі – НМІУ) на одному з портретів було виявлено підпис. При науковому дослідженні живописного твору з'ясувалося, що це – портрет київського підприємця та мецената М. П. Дегтярьова роботи відомого художника О. Ю. Рокачевського. У НМІУ також зберігається невелика олійна робота (пейзаж) за підписом згаданого митця. Оскільки ці олійні твори з часом втратили експозиційний вигляд, фарби та лак на них потемніли, картини передали до відділу наукової реставрації пам'яток НМІУ¹.

Лабораторні обстеження довели, що підписи на художніх творах автентичні, а картини відповідають часу їх створення².

Рокачевський Опанас Юхимович (1830–1901) – один із відомих художників другої пол. XIX ст., який із 1863 р. жив у Києві. Народився в м. Рославль (Смоленська губ.) в міщанській родині. В 1852 р. став вільним слухачем Імператорської академії мистецтв у Петербурзі³. Закінчивши навчання, в 1860 р. за твір “Портрет матері”⁴ отримав звання академіка живопису та чин титулярного радника⁵ (цивільний чин IX класу, що надавали особам, які отримали вищу освіту, але не мали вченого ступеня⁶).

Хоч академік О. Рокачевський – відома постать серед київських митців другої пол. XIX ст., досі не існує ґрунтовного дослідження, присвяченого його творчій діяльності та особистому життю. Науковці лише побіжно торкалися окремих аспектів біографії митця. Так, В. В. Рубан характеризує його як “...типового академіста 50–60 рр. XIX ст.”, високо оцінюючи майстерність виконання живописного твору “Портрет дочки”: “...тут помітне прагнення знайти певні композиційні засоби, деякі особливості колірного розв’язання, що давало б можливість розширити емоційний спектр образу”⁷. Решту робіт митця, що зберігаються в Національному художньому музеї України (далі – НХМУ), дослідниця описує як “...зразки типових замовних портретів «середньої» руки”⁸. Зрештою, академічна система, яка у першій пол. XIX ст. дала поштовх розвитку мистецтва в Україні, вже у другій пол. століття стала консервативною і, так би мовити, “сухою” на тлі нових прогресивних мистецьких течій.

Співробітниця Рославльського історико-художнього музею (Смоленська обл., РФ) Н. І. Корнеєнко зауважує, що відомості про молоді роки художника відсутні⁹. На основі джерел, зібраних нащадками скульптора М. Й. Мікешина (родича О. Рокачевського), дослідниця вивчила деякі аспекти біографії митця, зокрема те, що О. Рокачевський написав образ святого Олександра Невського для каплиці в Києві¹⁰.

Скільки всього полотен створив художник, достеменно невідомо. В Україні зберігаються твори О. Рокачевського: “Портрет Софії Тарновської” (1856), “Портрет дочки” (1860) та “Портрет невідомої” (1860) – в НХМУ, “Жіночий портрет” (1865) – в Дніпропетровському художньому музеї. Полотна художника є в музеях Рославля, Мінська, Смоленська. В 1919, 1923 та 1925 рр.¹¹ картини О. Рокачевського надійшли до Першого державного музею в Києві¹².

Наразі до списку музеїв, де зберігаються роботи художника, долучився і НМІУ, в колекції якого перебувають “Портрет М. П. Дегтярьова” та пейзаж.

На портреті відомого київського купця першої гільдії та мецената Михайла Парфентійовича Дегтярьова (1831–1898) (рис. 1) розташований унизу ліворуч підпис читається як “...Рокачевский / ...Кієвъ”. Візуально порівнявши означений підпис із підписами з відомих картин художника, ми виявили певну закономірність: Опанас Юхимович зазвичай підписувався унизу праворуч у два рядки, де перший (угорі) містить прізвище митця, другий – дату та місце створення картини. Наприклад, на портреті А. А. Мазевської із НХМУ внизу праворуч зазначено “Академикъ Рокачевский / 1870 г. г. Кієвъ”¹³. Тому після завершення реставраційних робіт, можливо, також стане відомою дата написання полотна.

Картина (97×75 см) виконана в темній коричневій гамі. Поясне зображення чоловіка середнього віку на $\frac{3}{4}$ праворуч вписане в овал. Скидається на те, що раніше на картині було паспарту золотистого кольору, від якого залишилися сліди фарби. М. Дегтярьов зображений у темному піджаку з широкими лацканами, на шиї – світла хустка. Його спокійний, сповнений шляхетності погляд спрямований на глядача. Акуратність одягу, зачіски, рівно підстрижених бороди та вусів наче вказує на те, що це – працююча, відповідальна, розсудлива людина. Вік портретованого можна визначити від 34 до 45 років. Отже, імовірний час створення портрета – 1863–1875 рр.

М. Дегтярьов був почесним громадянином Києва, а його батько, купець Парфеній Михайлович (1796–1837), – першим міським головою Києва. Родина Дегтярьових на поч. XIX ст. мешкала на Подолі на вул. Іллінській. Заможні старообрядці

2 Обстеження проводили в Бюро науково-технічної експертизи “АРТ-ЛАБ”.

3 Митці України: Енциклопедичний довідник / За ред. А. Кудрицького. – Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1992. – С. 642.

4 Черкаська Г. Опанас Рокачевський – співець жіночої долі / [Електронний ресурс]: UAHistory. – Режим доступу: http://www.uahistory.com/topics/famous_people/3726 (дата звернення: 11.08.2018). – Назва з екрана.

5 Центральний державний історичний архів України в м. Київ (далі – ЦДАК України). – Ф. 128. – Оп. 1 друк. – Спр. 899. – Арк. 12 зв.

6 З часу заснування в 1757 р. Академія стала вищою школою і центром художнього життя Російської імперії. Навчальний курс тривав дев’ять років і складався з вивчення мистецтва гравюри, портрета, скульптури та архітектури.

7 Рубан В. В. Український портретний живопис другої половини XIX – початку XX століття. – Київ: Наукова думка, 1986. – С. 18–20.

8 Там само. – С. 18.

9 Корнеєнко Н. Академик живописи Афанасий Ефимович Рокачевский // Рославль: Очерки по истории города Рославля и Рославльского района. – Смоленск: Смоленское областное книжное издательство “Смядынь”, 1997. – С. 225 (електронна версія: Корнеєнко Н. Матеріали статті “Академик живописи Рокачевский Афанасий Ефимович” [Електронний ресурс]: Рославльський район: Офіційний сайт адміністрації. – Режим доступу: <http://www.rosavl.ru/history/favorit/rokachevsky.htm> (дата обращения: 08.09.2018). – Название с экрана.)

10 Там же. – С. 226.

11 Архів фондової документації Національного художнього музею України. – Оп. 1А. – Спр. 5. – № 1–1 520. – Арк. 80, 241, 248–249.

12 Заснований 1899 р. як Київський міський музей старожитностей і мистецтв; після офіційного відкриття в 1904 р. отримав назву Київський художньо-промисловий і науковий музей; у 1919 р. був перейменований на Перший державний музей, у 1924 р. – на Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка; нині – Національний музей історії України.

13 Національний художній музей України. – Фонди. – Ж–398.

Дегтярьові¹⁴ започаткували свою торговельну справу, коли імператор Микола I одним із указів надав пільги російським купцям для розвитку підприємництва у Південно-Західного краю Російської імперії. М. Дегтярьов не мав вищої освіти, проте його гострий розум, гарна пам'ять, сила волі та працелюбність дозволили купцеві успішно вести торговельні справи разом зі старшим братом. Старообрядці шанували чесну діяльність заради спасіння душі, для них важливо було завоювати авторитет "трудівників", а не отримати багатство будь-якою ціною. Старообрядці підтримували та допомагали один одному. Вони трактували позичання грошей іншим людям як благодійність. У той час у Києві та й загалом в Україні купці та підприємці робили благодійні внески на богадільні, притулки, лікарні, стипендії незаможним учням, а також на розвиток мистецтва, архітектури, побудову бібліотек, шкіл, театрів, фабричних крамниць тощо¹⁵.

Нині можемо впевнено стверджувати, що портрет підприємця-мецената є роботою київського періоду художника, проте обставини співпраці М. Дегтярьова та О. Рокачевського будуть предметом подальших архівних пошуків.

Друга олійна робота за підписом О. Рокачевського з колекції НМІУ – пейзаж (47×72,5 см), викликає значно більше запитань, ніж портрет М. Дегтярьова. Картина з горизонтальним зображенням двох берегів річки створена у срібно-сірій та рожево-золотавій гамі. Залитий ніжним сяйвом сонця, літній пейзаж із легкими хмаринками на світлому небі та спокійною водною гладінню за майстерністю виконання нагадує роботу початківця (рис. 2). Щоб підкреслити й наблизити до глядача передній план одного з берегів, детально виписано рослинність. Пейзаж виконано за законами перспективи в живописі. Порівнюючи картину із зображенням природи таких художників XIX ст., як В. Штернберг (1818–1845), О. Саврасов (1830–1897), І. Сошенко (1807–1867), можна стверджувати, що це – академічний пейзаж романтичного спрямування. Тому роботу з колекції НМІУ можна датувати сер. XIX ст. На означеному пейзажі зображення чоловічої постаті відрізняється від досить високого рівня майстерності картини загалом. Наразі можемо обережно припустити, що це – або одна з учнівських робіт О. Рокачевського, або ж одна з робіт його учнів, підписана наставником (спираємося на інформацію з Рославльського історико-художнього музею, де зберігаються декілька рисунків учнів О. Рокачевського, підписані ним як перевірені та схвалені)¹⁶.

Простежити шляхи надходження портрета М. Дегтярьова та пейзажу до колекції НМІУ за музейною обліковою документацією можливо лише з 1937 р., коли ці пам'ятки були передані з Музею українського мистецтва до Центрального історичного музею (нині – НМІУ). В інвентарній книзі закладу за 1948 р. означена картина записана як портрет невідомого чоловіка без встановлення авторства, оскільки, як уже зазначалося, підпис художника на той час був прихований під потемнілим лаком.

Остаточне атрибутування цих олійних творів стане можливим після опрацювання архівних джерел, мистецтвознавчого аналізу, вивчення техніко-технологічних характеристик та порівняння з іншими творами художника. Аналізуючи портрети пензля О. Рокачевського з експозицій НХМУ та Рославльського історико-художнього музею, можемо зауважити, що вони мають просте композиційне вирішення та стриманість колориту з підкреслено-реалістичним трактуванням форм.

Також виявлені в Центральному державному історичному архіві України в м. Київ (далі – ЦДАК України) архівні джерела дозволяють додати нову інформацію до біографії О. Рокачевського як митця та вчителя живопису, рисунку й літографії. Його педагогічна діяльність впливала на виховання художніх смаків і сприяла підвищенню академічних знань творчої молоді Києва. Як художник, О. Рокачевський залишив виконані за академічними канонами, але зовнішньо невибагливі, правдиві портрети своїх сучасників. Переважно він портретував рідних, друзів та знайомих із кола київської інтелігенції. В сер. XIX ст. художники Києва опинилися в досить скрутному становищі, адже мистецький ринок тільки формувався і картини замовляли лише деякі заможні особи. Для прикладу, на 1890 р. річна заробітна плата викладача київської рисувальної школи становила 100–150 руб., що дорівнювало гонорару за один замовний портрет¹⁷.

Загалом 1850–60-ті рр. позначилися активізацією художнього життя Києва та зростанням суспільного інтересу до образотворчого мистецтва¹⁸. Мистецька сфера України першої пол. XIX ст. не мала художніх об'єднань: малярські цехи припинили свою діяльність, а монастирські малярні занепали. Українські та російські художники могли отримати професійну освіту тільки в Петербурзькій академії мистецтв та художніх закладах Західної Європи. Чимало українських художників жили та працювали за кордоном, а з Україною пов'язували лише свої окремі твори або поїздки¹⁹. Робилися спроби упроводити художню освіту у вищих навчальних закладах та повітових гімназіях. В Харківському та Київському університетах (створених відповідно в 1805 та 1834 рр.) існували кафедри рисунку, живопису й архітектури, де викладали випускники Петербурзької академії мистецтв, проте підготовки професійних художників і архітекторів навчальна програма не передбачала. Мистецька освіта лише підвищувала загальний культурний рівень, давала ази науки²⁰.

14 Ковалинський В. Киевские хроники. В двух кн. – Кн. II. Юбилей 2012. – Киев: ВАРТО, 2012. – С. 237–238.

15 Семенова А. В. Национально-православные традиции в менталитете купечества в период становления российского предпринимательства // Старообрядчество. История, культура, современность: тезисы. – Выпуск 3. – Москва, 1997. – С. 54.

16 Висловлюємо вдячність колегам із Рославльського історико-художнього музею: завідувачу історичного відділу О. С. Хохловій та головному зберігачу фондів С. В. Гайдамаковій за люб'язно надану інформацію про твори О. Рокачевського та консультації щодо його біографії.

17 Павліченко Н. В. Іван Селезньов: творчий та педагогічний шлях митця у співпраці з Київською рисувальною школою // Наукові записки НаУКМА. Теорія та історія культури. – 2015. – Т. 166. – С. 62.

18 Білоус Л. Художнє життя Києва останньої третини XIX ст. // Перші читання пам'яті М. Ф. Біляшівського: матеріали наукової конференції (Київ, 22 червня 2005 р.). – Київ: Артанія Нова, 2006. – С. 10.

19 Асеева Н. Ю. Украинское искусство и европейские художественные центры: конец XIX – начало XX века. – Киев: Наукова думка, 1989. – С. 8.

20 Сторчай О. В. Мистецька освіта в Київському університеті (1834–1924 рр.) / НАН України, Інститут мистецтвознавства та етнології ім. М. Т. Рильського. – Київ: Щек, 2009. – С. 6.

В деяких біографіях О. Рокачевського міститься інформація про те, що він “відкрив художню школу” або “очолював художню школу” при Києво-Печерській лаврі. Однак документи ЦДІАК України засвідчують, що він був учителем живопису, рисунку та літографії в лаврській друкарні. Нами виявлено листування за 1865 р. між академіком О. Рокачевським та Духовним собором Лаври про п’ятирічне навчання 10–15 хлопчиків рисунку, гравіюванню на камені та дереві, зініційоване начальником лаврської друкарні, ієромонахом Лаврентієм²¹. Художник та друкарня уклали угоду про те, що через шість місяців він має відібрати здібних до живопису учнів, а решту залишити для навчання гравіюванню. Угода передбачала платню 600 руб. сріблом на рік, або ж 50 руб. на місяць. Окрім цього, обумовлювалася одноразова винагорода за тих учнів, які, завершивши навчання, отримають від Академії мистецтв: ступінь учителя повітових училищ – 50 руб., ступінь учителя гімназії – 100 руб., ступінь художника Академії – 200 руб. сріблом²². Києво-Печерська лавра також безкоштовно надавала “удобную квартиру” для О. Рокачевського та його сім’ї у т. зв. Іпсилантіївському домі (тепер вул. Мазепи, 6). Також художник мав привчати учнів до старанності, самоконтролю і прийняття контролю з боку вчителя та адміністрації монастиря. Учні повинні були дотримуватися загального розпорядку типографії, займатися мистецтвом вісім годин на день, а у вільний час навчатися “...русской грамоте, искусству с другими художниками, быть в распоряжении Лавры до окончания срока обучения, вести себя добросовестно и честно”²³.

О. Рокачевський у листі зазначав: “...принимаю на себя эту обязанность, но не ради материальной выгоды, а для самой идеи дать знания ученикам”²⁴. Художник поставився до справи відповідально й зауважив, що, якщо вчитель буде спілкуватися з учнями тільки у призначені для уроків години, він не може бути впевнений “...ни в инвентаре, ни в усердии учеников”. А, отже, О. Рокачевський просить Духовний собор монастиря, щоб школа була при його квартирі, оскільки тоді: “...ученики могут к нему обращаться за помощью и объяснениями в любое время, приобщаться к искусству. При этом ученик видит, как работает его учитель и набирается опыта”²⁵. Недаремно ієромонах Лаврентій у доповіді митрополиту київському і галицькому, архімандриту Арсенію від 9 грудня 1865 р. схвально відгукнувся про О. Рокачевського: “... художник является небезвыгодным для Киево-Печерской Успенской лавры...”²⁶.

З архівних джерел відомо, що Духовний собор Києво-Печерської лаври видав титулярному раднику О. Рокачевському закордонний паспорт²⁷, оскільки художник, підвищуючи свою професійну майстерність, у 1866 р. їздив за кордон для вивчення мистецтва літографії²⁸.

В. В. Рубан у своїй монографії підкреслила, що О. Рокачевський “...регулярно брав участь у виставках, був помітною фігурою серед замовників у Києві в останні три десятиліття XIX ст.”²⁹. Зокрема, свідченням виставкової діяльності художника є архівна справа про дозвіл на проведення в 1892 р. в Києві художньої виставки: в каталозі робіт учасників виставки під № 85 вміщено “Портрет Маркович” авторства О. Рокачевського³⁰.

Отже, введення до наукового обігу раніше невідомих художніх полотен О. Рокачевського відкриває перспективи для нових напрямків дослідження життя та творчої спадщини митця. А виявлення нових архівних джерел розширює уявлення про коло фахових інтересів художника київського періоду його діяльності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архів фондової документації Національного художнього музею України. – Оп. 1А. – Спр. 5. – № 1–1 520.
2. *Асеева Н. Ю.* Украинское искусство и европейские художественные центры: конец XIX – начало XX века. – Киев: Наукова думка, 1989. – 199 с.
3. *Білоус Л.* Художнє життя Києва останньої третини XIX ст. // Перші читання пам’яті М. Ф. Біляшівського: матеріали наукової конференції (Київ, 22 червня 2005 р.). – Київ: Артанія Нова, 2006. – 178 с.
4. *Ковалинський В.* Киевские хроники. В двух кн. – Кн. II. Юбилей’2012. – Киев: ВАРТО, 2012. – 320 с.
5. *Корнеев Н.* Академик живописи Афанасий Ефимович Рокачевский // Рославль: Очерки по истории города Рославля и Рославльского района. – Смоленск: Смоленское областное книжное издательство “Смядынь”, 1997. – С. 224–229.
6. *Корнеев Н.* Материалы статьи “Академик живописи Рокачевский Афанасий Ефимович” [Электронный ресурс]: Рославльский район: Официальный сайт администрации. – Режим доступа: <http://www.rosavl.ru/history/favorit/rokachevsky.htm> (дата обращения: 08.09.2018). – Название с экрана.
7. Митці України: Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. – Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1992. – 848 с.
8. Національний художній музей України. – Фонди. – Ж–398.
9. *Павліченко Н. В.* Иван Селезнев: творчий та педагогічний шлях митця у співпраці з Київською рисувальною школою // Наукові записки НаУКМА. Теорія та історія культури. – 2015. – Т. 166. – С. 59–63
10. *Рубан В. В.* Український портретний живопис другої половини XIX – початку XX століття. – Київ: Наукова думка,

21 ЦДІАК України. – Ф. 128. – Оп. 1 друк. – Спр. 899. – Арк. 1.

22 Там само. – Арк. 9–10.

23 Там само. – Арк. 7 зв.–8.

24 Там само. – Арк. 2.

25 Там само. – Арк. 3 зв.

26 Там само. – Арк. 5. А

27 Там само. – Арк. 12 зв.–13.

28 Там само. – Арк. 18.

29 *Рубан В. В.* Український портретний живопис... – С. 19.

30 ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 622. – Спр. 233. – Арк. 11 зв.

1986. – 224 с.

11. *Семенова А. В.* Национально-православные традиции в менталитете купечества в период становления российского предпринимательства // Старообрядчество: История, культура, современность: тезисы. – Выпуск 3. – Москва, 1997. – С. 53–55.

12. *Сторчай О. В.* Мистецька освіта в Київському університеті (1834–1924 рр.) / НАН України, Інститут мистецтвознавства та етнології ім. М. Т. Рильського. – Київ: Щек, 2009. – 335 с.

13. Центральний державний історичний архів України в м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 128. – Оп. 1 друк. – Спр. 899.

14. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 622. – Спр. 233.

15. *Черкаська Г.* Опанас Рокачевський – співець жіночої долі / [Електронний ресурс]: UAHistory. – Режим доступу: http://www.uahistory.com/topics/famous_people/3726 (дата звернення: 11.08.2018). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Arkhiv fondovoi dokumentatsii Natsionalnogo khudozhnogo muzeiu Ukrainy. – Op. 1A. – Spr. 5. – № 1–1520.

2. *Aseeva N. Yu.* Ukrainское iskusstvo i evropeyskie khudozhestvennyie tsentry: konets 19 – nachalo 20 veka. – Kiev: Naukova dumka, 1989. – 199 s.

3. *Bilous L.* Khudozhnie zhyttia Kyieva ostannioi tretyny 19 st. // Pershi chytannia pamiati M. F. Biliashivskoho: materialy naukovoi konferentsii (22 chervnia 2005 r., m. Kyiv). – Kyiv: Artaniia Nova, 2006. – 178 s.

4. *Kovalinskiy V.* Kievskie khroniki. V dvukh kn. Kn. 2. Yubilei'2012. – Kiev: VARTO, 2012. – 320 s.

5. *Korneenko N.* Akademik zhivopisi Afanasiy Efimovich Rokachevskiy // Roslavl: Ocherki po istorii goroda Roslavl'ya y Roslavlskogo raiona. – Smolensk: Smolenskoe oblastnoe knizhnoe izdatelstvo “Smiadyn”, 1997. – S. 224–229.

6. *Korneenko N.* Materialy statii “Akademik zhivopisi Rokachevskiy Afanasiy Efimovich” [Elektronnyi resurs]: Roslavlskiy rayon: Ofitsialnyi sait administratsii – Rezhim dostupa: <http://www.roslavl.ru/history/favorit/rokachevsky.htm> (data obrashchenia: 11.08.2018). – Nazvanie s ekrana.

7. Myttsi Ukrainy: Entsyklopedychnyi dovidnyk / Za red. A. V. Kudrytskoho. – Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, 1992. – 848 s.

8. Natsionalnyi khudozhnii muzei Ukrainy. – Fondy. – Zh–398.

9. *Pavlichenko N. V.* Ivan Seleznirov: tvorchiy ta pedahohichnyi shliakh myttsia u spivpratsi z Kyivskoiu rysuvальноiu shkoloiu // Naukovi zapysky NaUKMA. Teoriia ta istoriia kultury. – 2015. – T. 166. – S. 59–63.

10. *Ruban V. V.* Ukrainskyi portretnyi zhyvopys druhoi polovyny 19 – pochatku 20 stolittia. – Kyiv: Naukova dumka, 1986. – 224 s.

11. *Semenova A. V.* Natsionalno-pravoslavnye traditsii v mentalitete kupechestva v period stanovleniia rossiyskogo predprinimatelstva // Staroobriadchestvo: Istoriia, kultura, sovremennost: tezisy. – Vypusk 3. – Moskva, 1997. – S. 53–55.

12. *Storchay O. V.* Mystetska osvita v Kyivskomu universyteti (1834–1924 rr.) / NAN Ukrainy, instytut mystetstvoznavstva ta etnologii im. M. T. Rylskoho. – Kyiv: Shchek, 2009. – 335 s.

13. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv (dali – TsDIAK Ukrainy). – F. 128. – Op. 1 dрук. – Spr. 899.

14. TsDIAK Ukrainy. – F. 442. – Op. 622. – Spr. 233.

15. *Cherkaska H.* Opanas Rokachevskiy – spivets zhinochoi doli / [Elektronnyi resurs]: UAHistory. – Rezhym dostupu: http://www.uahistory.com/topics/famous_people/3726 (data zvernennia: 08.09.2018). – Nazva z ekrana.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. О. Ю. Рокачевський. Портрет М. П. Дегтярьова. Київ. Друга пол. XIX ст. НМІУ.

Рис. 2. О. Ю. Рокачевський. Пейзаж. Російська імперія. Сер. XIX ст. НМІУ.

Рис. 1

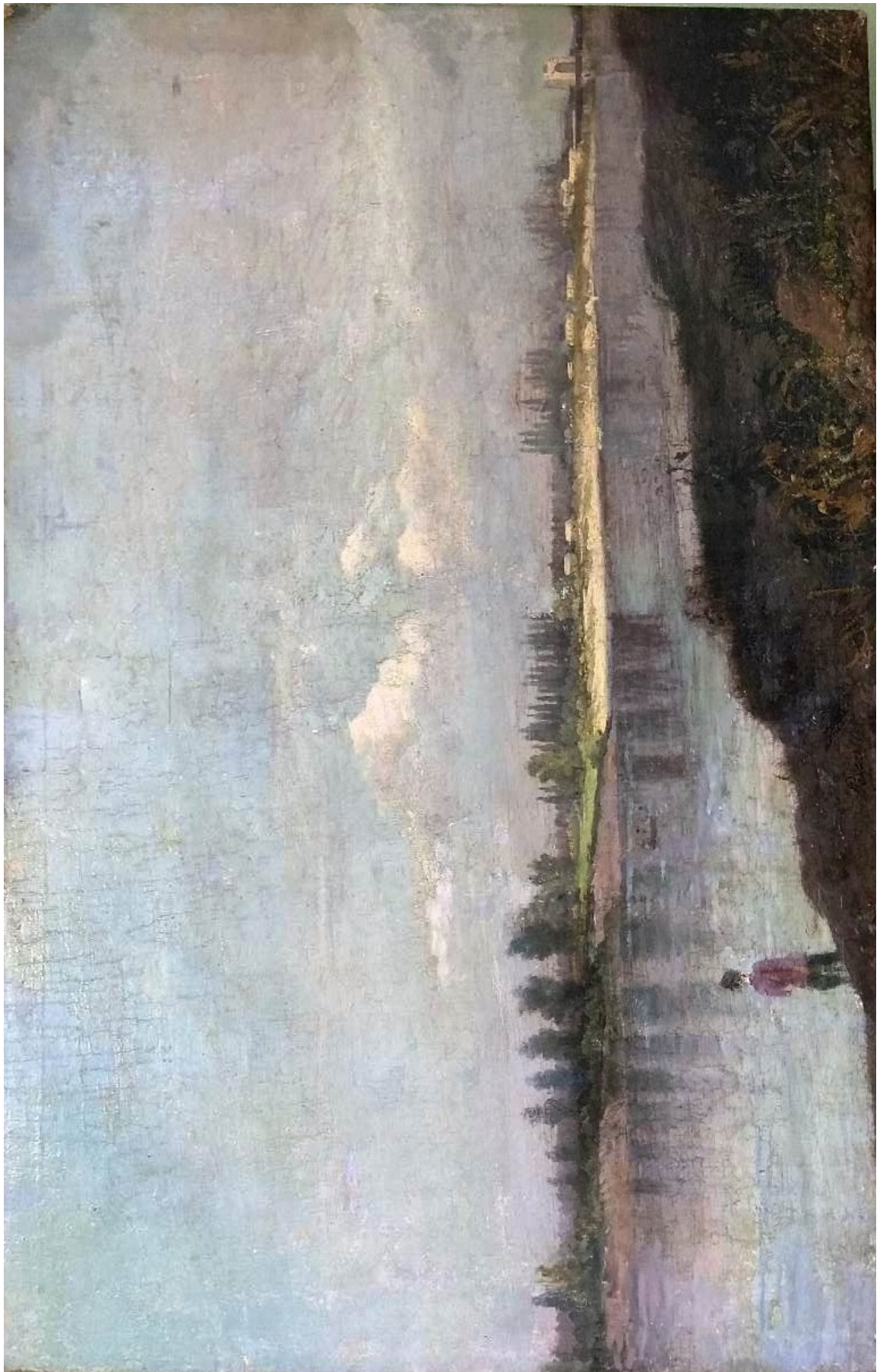

Рис. 2